

מדינת ישראל
משרד החינוך

המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער
הפיקוח על המשק החקלאי - המדור לשירותי דת

נהלים והנחיות לשנת השמיטה תשפ"ב
כולל מושגי יסוד בהלכות השמיטה

תוכן

1. מצוות השמיטה וטעמה.
2. צרכנות בשמיטה - קניית ירקות ופירות – הדרכה מעשית .
3. הכנת גן הנוי לקראת השמיטה, אחזקתו בשמיטה ועיבוד קרקע בשנת השמיטה.
4. הנחיות מעשיות לביצוע עבודות לפני שנת השמיטה ובשנת השמיטה.
5. קניית וגידול פרחים בשמיטה.
6. ביעור שביעית.
7. ביעור וידוי מעשרות.
8. חוות לימודיות בשמיטה .

מצוות השמיטה וטעמה

נאמר בתורה:

מצוות עשה:

ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך (שמות כג, י-יא)
ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות **בחריש ובקציר תשבות** (שמות לד, כא)

מצוות לא תעשה:

כי תבואו אל הארץ... ושבתה הארץ שבת לד'... ובשנה השביעית **שבת שבתון יהיה לארץ שבת לד'**, שדך **לא תזרע** וכרמך **לא תזמור**. את ספיח קצירך **לא תקצור** ואת ענבי נזירך **לא תבצור שנת שבתון יהיה לארץ**.

הברכה:

והייתה שבת הארץ לכם לאכלה... ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול (ויקרא כה, ב-ז)

וציוויתי את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת את התבואה לשלוש השנים (ויקרא כה, כא)

רמב"ם:

"מצוות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית שנאמר: "ושבתה הארץ שבת לד' " ונאמר "בחריש ובקציר תשבות". וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצוות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה. ואחד הכרם ואחד שאר האילנות... ועל שאר התולדות... עם שאר האבות... מכין אותו מכת מרדות" (הלכות שמיטה א, א-ג)

מהות שנת השמיטה היא שנת שבתון לארץ. כשם שהשבת, שהיא זכר לבריאת העולם ע"י הבורא בששת ימי המעשה, מהווה יום מנוחה והתחדשות לאדם הפרטי, כך מהות השמיטה היא שנת מנוחה קדושה והתחדשות לאדמה והאומה. שנה שבה החקלאות מושבתת, התוצרת מופקרת ומתחלקת בשווה לכל מגזרי האוכלוסייה שהרי כולם בשנה זו במעמד כלכלי שווה [כאשר כל האוכלוסייה התפרנסה מחקלאות]. השבתון מבטא את ייחודה של ארצנו שאינה סתם פיסת קרקע אלא אדמת קודש המתחייבת במצוות רבות שגולת הכותרת שלהם היא השמיטה. (לפי הקדמת שבת הארץ).

צרכנות בשמיטה

בשנת השמיטה זוכים אנו להיפגש עם קדושת היבול של ארץ ישראל. כשם שהשבת שהיא זכר לבריאת העולם ע"י הבורא בששת ימי המעשה מהווה יום קדושה מנוחה והתחדשות לאדם הפרטי כך מהות השמיטה היא שנת מנוחה, קדושה והתחדשות לאדמה ולאומה.

איסור עבודת האדמה בשמיטה מצריך התייחסות שונה משל שנה רגילה. יש לעקור שתילים שנשתלו בשמיטה, קיים איסור אכילה על הספיחים ואיסור לקנות מאדם שחשוד שעשה מלאכות באיסור. על יבול שגדל באדמת יהודי בארץ ישראל בשמיטה חלה קדושת שביעית (איסור עורלה חל כרגיל). על כן:

- א. אסור הוא בסחורה.
- ב. אסור הוא בהפסד ובאכילה שלא כדרך הרגילה.
- ג. אסור הוא בביזוי והפסד בפרי ובשאריותיו.
- ד. יש לאכול הפירות בעונתם ולא להשאירם לאחר זמן הביעור.
- ה. אסור להוציאו מהארץ.

מלאכות האסורות מהתורה בשמיטה :

- א. זריעה.
- ב. זמירה
- ג. קצירה
- ד. בצירה.

ישנם שתי מלאכות נוספות שלא הוזכרו בתורה במפורש ולגביהן יש מחלוקת אם הן אסורות מהתורה או מדרבנן : נטיעה וחרישה .

מלאכות האסורות מדרבנן בשמיטה :

- א. תולדות זריעה וזמירה :
- פעולות המסייעות לגידול וצמיחה כגון השקיה, ניכוש עשבים, דישון, כיסוח, ריסוס, הרכבה של עצי פרי, הברכה, נטיעה של עצי סרק, גיזום של עצי סרק או ירקות, גיזום ענף כדי לחזק ענפים אחרים שכבר קיימים או לשם דילול פירות .
- ב. תולדות קצירה ובצירה :
- למלאכות קצירה ובצירה אין תולדות ובכל הגידולים איסוף היבול בכמות גדולה – אסור מן התורה .

חרישה :
התולדות של מלאכה זו – פעולות המכשירות את הקרקע לזריעה ושתילה : זיבול
סיקול אבנים, יישור קרקע וחפירת גומות לצורך נטיעה .

מה ההבדל בין מלאכות שנאסרו מהתורה למלאכות שנאסרו מדרבנן?

לאוקמי = "לקיים" פעולות שנועדו למנוע נזק משמעותי באילן .

לאברויי = "להבריא" פעולות שנועדו להשביח ולחזק את העץ .

המלאכות שנאסרו מן התורה אסורות בשמיטה בכל מצב גם במקרה שנועדו
להציל את העץ מנזק משמעותי ואילו המלאכות האסורות מדרבנן מותר לעשותן
בשמיטה אם זה "לאקמויי" .

שביתת הארץ :

מצוות עשה נוספת מהתורה "ושבתה הארץ שבת לה" ... שנת שבתון יהיה
לארץ" (ויקרא כה') התורה מצווה על השבתת הקרקע .

לדעת רוב הפוסקים מצווה זו חלה על האדם המצווה להשבית את אדמתו ולכן
אסור אף ליהודי אחר לעבוד בשדהו אבל לגוי מותר ויש הסוברים שמצווה זו
מוטלת על גוף הקרקע וא"פ ע"י גוי אסור שהאדמה תעבד .

איסור ספיחין :

תבואה וירקות שגדלו מעצמם בשנה השביעית – גידולים הנספחים לשנה הקודמת
כלומר לגרגירים ולזרעים שנשרו באסיף הקודם וצמחו מעצמם .
ספיחים מהתורה מותרים באכילה והם קדושים בקדושת שביעית אך חכמים גזרו
גזירה על הירקות והתבואה שאסור לאכלם אבל לגבי פירות מותר באכילה .

גידולים שאין בהם איסור ספיחין :

1. ירקות פרחים וצמחים שנבטו בשישית .
2. גידולים שאין בהם קדושת שביעית כגון צמחים ללא ריח .
3. גידולים שנועדו למאכל בהמה .
3. צמח רב שנתי .

מקומות שלא גזרו ספיחין :

1. שדה של גוי .
2. שדה בור שלא נוח לזרוע בו .
3. בשדה תבואה שסביר להניח שאין אדם רוצה לקלקל את תבואתו ע"י צמחים אחרים .
4. איסור ספיחין אינו נוהג באזורים שאינם בגבול עולי בבל כגון בערבה .

כיצד יש לנהוג בספיחין ?

- א. אסורים בלקיטה ובאכילה אך מותרים בהנאה .
- ב. יש בהם קדושת שביעית ואין להשחיתם או לעשות בהם פעולות האסורות בגידולי שביעית .

הפקר פירות שביעית :

מצוות עשה מן התורה החלה על כל בעל קרקע בארץ ישראל להפקיר את היבול הקדוש בקדושת שביעית שנאמר "והשביעית תשמטנה ונטשתה..." (שמות כג' יא).
מצוות הפקר אינה דורשת הפקר מפורש באמצעות דיבור או בכתב אלא הכוונה שאין לנהוג בפירות כדרך הבעלים בשאר השנים .

קניית ירקות ופירות –הדרכה מעשית

לכל תוצרת חקלאית בשנה זו, יש צורך באישור כשרות מיוחד.

ישנם מספר אפשרויות לקניית ירקות כדלהלן:

1. יבול משנה שישית .
2. מצע מנותק בחממה .
3. אוצר בית דין .
4. יבול נכרים/חו"ל .
5. היתר מכירה .

1.יבול שישית:

- א. יבול שנקטף ואוחסן בשישית ומשווק בשנת השמיטה.
- ב. אין בו קדושת שביעית ויש להפריש ממנו תרומות ומעשרות בברכה כבכל שנה.
- ג. יבול שנזרע בשישית ונאסף בשביעית אין בו איסור ספיחין אך יש בו קדושת שביעית .

2.ירקות במצע מנותק בחממה:

א. בית :

אין בהם קדושת שביעית ויש להפריש מהם תרומות ומעשרות מספק ללא ברכה.

הירושלמי (עורלה א) מסתפק האם מצות השמיטה קיימת בגידולים שגדלו בבית בארץ ישראל ע"פ הכתוב: "ושבתה הארץ שבת לדי' " שמשמעו בכל מקום בארץ גם בתוך הבית או שמצות השמיטה לא קיימת בבית משום שכתוב: " שדך לא תזרע" שמשמעו דווקא שדה ולא בית. הירושלמי דן בבית ללא מצע מנותק

היות ודין שמיטה כיום ע"פ רוב הפוסקים הוא מדרבנן, אנו נוטים להקל (כשיטת החזון איש) שלא יחולו איסורי שביעית כאשר הגידול מנותק וגם תחת גג בתנאים הבאים:

ב. בית ומצע מנותק:

- ❖ גידול מנותק מהקרקע ע"י:
 - א. משטח מחומר חזק שאינו חדיר למים ולשורשים.
 - ב. משטח היוצר ניתוק מוחלט גם לענפי הצמח מהקרקע.
- ❖ גידול במבנה קבוע בעל גג מחומר אטום יש המתירים רשת בעלת צפיפות חומר מעל 50%, מן הראוי שיהיו הדפנות קשיחות לפחות עד גובה של 80 ס"מ מהקרקע.
- ❖ הגידול צריך להיות בתוך כלי או שקית. לכתחילה צריכה להיות אפשרות לטלטלם ונפחם יהיה עד 40 סאה (330 ליטר).

למרות שכל המלאכות מותרות במצע מנותק בתוך חממה, יש המחמירים שמלאכות האסורות מהתורה יעשו ע"י גוי.

3. אוצר בית דין:

בפירות ובחלק מהירקות בהם יש קדושת שביעית ואין להפריש מהם תרומות ומעשרות.

מהפסוק: "את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור..."
למדו חז"ל שיש איסור: לקטוף את יבול השמיטה בצורה רגילה, ומהמילה: "לאכלה" נלמד שמותר רק לאכול ואסור לסחור ביבול שמיטה בדרך הרגילה.

היות ויבול השביעית ניתן לאכילה וקיימת בעיה לאדם הפרטי לקטוף ולקבל את היבול התיירו חז"ל למסור את השדות והמטעים לבית דין שידאג לקטיף ולחלוקת היבול ע"י מינוי שליחים מטעמו שיקטפו ויחלקו את היבול לציבור. התשלום שמתקבל עבור היבול הוא בשביל הוצאות שלוחי בית הדין ולא עבור היבול עצמו (איסור מסחר).
ברור שבית הדין יסכים למנות שליחים לקטיף ולחלוקת היבול רק כאשר היבול גדל לפי הנחיותיו כדי שלא יגדל באיסור.
יש לציין על היבול: שהוא גדל עבור אוצר בית דין ויש לו קדושת שביעית. לכן אין להפסידו, לבזותו, ויש לבערו כאשר הוא מגיע לצרכן לפני זמן הביעור.

פירות וירקות המשווקים ע"י אוצר בית דין יש בהם קדושת שביעית, ולכן אין להפסידם, אין לבזותם ויש לבערם כאשר הם מגיעים לצרכן לפני זמן הביעור.
גם השאריות של הפירות והירקות בקליפות ובגרעינים קדושים בשביעית ולכן יש להניחם בשקית כדי שירקבו לפני זריקתם לאשפה.

4. יבול נוכרים / חו"ל:

יבול חו"ל שמלאכתו נגמרה ע"י נוכרי אין בו קדושת שביעית ופטור מתרומות ומעשרות וכן הדין ע"פ שיטת הבית יוסף ליבול נוכרי הגדל בארץ ישראל. אולם, יש המחמירים כשיטת המב"ט שאין הנוכרי יכול להפקיע את קדושת השביעית מיבול ארץ ישראל.

יש להקפיד בקניית יבול נוכרי מארץ ישראל שבאמת היבול הזה יהיה של נוכרי שגדל בקרקע שלו ולא יבול של יהודי שנמכר לנוכרי.

היות וקיים חשש לאיסור "לא תחונם" בקניית יבול נוכרים הגדל במדינת ישראל, טוב למעט בקנייתו במיוחד ביבול שהינו גידול שבאופן שגרתי גדל ע"י יהודים כגון: גזר שגדל במיוחד לקראת שמיטה.

5.היתר המכירה

יבול היתר המכירה – אין קדושת שביעית (יש מחמירים שנוהגים קדושה ביבול) ויש להפריש ממנו תרומות ומעשרות ללא ברכה מספק.

עקב המצב הכלכלי וישוב ארץ ישראל הנהיגו גדולי הדורות האחרונים היתר מכירה על מנת לאפשר את קיום החקלאות בארץ בשנת השמיטה. ההיתר ניתן כהוראת שעה וכל שמיטה ניבחן מחדש.

היות וחלים תמורות בחקלאות בארץ הרבנות הראשית מצמצמת את השימוש בהיתר המכירה להפקעת מצות השמיטה.

לכן הרבנות מורה שניתן למכור את הקרקעות רק למי שאיננו יכול להסתדר באופן אחר ורק למלאכות כאלו שאין אפשרות להימנע מהן בשמיטה ואף זאת עם הגבלות וסייגים.

במכירה זו נמכרת הקרקע, העצים והיבול לנוכרי וע"י כך עפ"י שיטת הבית יוסף אין ליבול קדושת שביעית, ויש להפריש תרומות ומעשרות ללא ברכה, אולם גם לאחר המכירה אין לעשות מלאכות האסורות מהתורה ע"י יהודי.
יש להוסיף שיש מחמירים כשיטת המב"ט ונוהגים קדושה ביבול.

קיימת מחלוקת האם בערבה הדרומית (דרומית לצומת נווה חריף) חל דין כיבוש עולי מצרים המחייב איסור עשיית מלאכות האסורות מהתורה. לכן הרבנות הראשית לישראל מצריכה מספק למכור גם את הקרקעות הללו.

מלאכות אסורות ומותרות על פי ההיתר :

- א. אין מתירים מלאכות שאיסורם מן התורה או שיש ספק אם הן אסורות מן התורה לכן הפעולות הבאות תתבצעה ע"י פועל גוי :
זריעה, זמירה, נטיעה, שתילה, חרישה .
- ב. קצירה, בצירה וקטיף מותרות ע"י הגוי או בשליחות של אוצר בית דין בשעת הדחק מותר ע"י ישראל .
- ג. שאר המלאכות החקלאיות שאיסורן מדרבנן מותרות ע"י ישראל ומן הראוי לעשות גם אותם ע"י גוי במידת האפשר .

דין הפירות הגדלים בקרקע שנמכרה לגוי :

- א. אין קדושת שביעית ביבול אין חובת הפקר ואיסור סחורה, הפסד, ומצוות ביעור .
- ב. יש הסוברים שאף בפירות של גוי יש קדושת שביעית ולכן אם הדבר אפשרי רצוי להדר ולנהוג קדושת שביעית ביבול למרות המכירה .
- ג. ירקות הנזרעים בשמיטה בהיתר בקרקע שנמכרה לגוי – לא חלה עליהם איסור ספיחין .

יש להפריש תרומה ומעשר עני (יש המפרישים גם מעשר שני) מפירות וירקות שגדלו ע"פ היתר המכירה ללא ברכה ואין להם קדושת שביעית, אולם יש המחמירים כשיטת המב"ט ונוהגים בהם קדושה.

הנחיות ונהלים לרכש פירות וירקות

קניית ירקות

- א. אין לקנות ירקות במקומות שאין עליהם השגחה.
- ב. מעיקר הדין, מותר לקנות בכל מקום שיש בו השגחה שהירקות גודלו עפ"י היתר המכירה.
- ג. המהדרין יכולים לקנות ירקות מהמקורות הבאים:
 - ירקות שנקטפו בשנה השישית ונשמרו לשמיטה, ע"י שימור, איסור, קירור, הקפאה ייבוש וכדו'.
 - ירקות שגדלו בחממה במצע מנותק.
 - ירקות אוצר בית דין – זריעת שישית ולקיטת שביעית (יש פוסקים המחמירים למכור את קרקעות בית הדין לחשוש לשיטת הרמב"ם באיסור ספיחין)
- ד. קניית ירקות מגויים אפשרית רק כאשר יש פיקוח על כך שאכן הם בעלי הקרקע והיבול.

קניית פירות

- ה. קניית פירות השייכים לשנה השישית – מותרת כאשר אין חשש עורלה ויש להפריש תרומות ומעשרות.
- ו. פירות השייכים לשנת השמיטה – יש לקנות במקומות שיש עליהם השגחה על כך שבאו מחקלאים העובדים בדרכים מותרות. יש להקפיד על כך גם בשנה השמינית, עד האביב.
- ז. ישנה עדיפות ללקיחת פירות המשווקים באוצר בית דין.
- ח. ומעיקר הדין גם מי שאינו נוהג עפ"י היתר המכירה יכול לקנות פירות הגדלים ומשווקים עפ"י היתר המכירה (ואינו צריך לחשוש לאיסור סחורה וכדו').

הכנת גן הנוי לקראת השמיטה

עומדים אנו בפתחה של שנת השמיטה תשפ"ב – שנה שהתורה נתנה לנו לשביתת האדם והקרקע. היות והיתר מכירת הקרקעות לגוי ניתן רק כהוראת שעה לשעת הדחק ובמקום הפסד מרובה, אין להשתמש בו בגינות הנוי. לכן יש להיערך כראוי מבעוד מועד, בשנה זו, השנה השישית, שנת תשפ"א על מנת שנוכל ליהנות מגן הנוי בשנת השמיטה ולאחריה.

המלאכות האסורות בשביעית הן: חרישה, זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. גם שתילה, נטיעה והשקיית הנבטה כלולות, לדעת רבים באיסור זריעה. בנוסף לזאת, אסור המסחר בפירות שביעית.

שאר המלאכות מותרות, כאשר עשייתן נועדה למנוע נזק ניכר לצמח. לפיכך, תעשינה בגנים, בשנת השמיטה, רק הפעולות ההכרחיות לשמירת קיומם וצורתם הכללית.

הנחיות מעשיות לביצוע עבודות לפני שנת השמיטה ובשנת השמיטה

שתילת צמחים

- עצי פרי חשופי שורש מותר לנטוע עד ט"ו באב תשפ"א לפני השקיעה.
- עצי פרי מושרשים בגוש בעציץ נקוב קודם ט"ו באב ועמדו על הקרקע לפני חודש אלול נחשבים כמחוברים לקרקע לכן כשיש צורך אפשר לנטוע אותם עד ערב ראש השנה, ובעציץ לא נקוב יש לנטוע אותם עד כ"ט באב.
- עצי סרק וצמחי נוי : אם הם נתונים בגוש בתוך מיכל ואין חשש להתפוררות הגוש אפשר לשתול אותם עד ראש השנה .
- שתילי עצי סרק וצמחי נוי רב שנתיים שאין בהם דין ערלה והם גלויי שורש או כשיש חשש להתפוררות גוש השורשים בשעת השתילה - מותר לשתול עד טו' אלול
- עצי סרק המושרשים בגוש ואין חשש להתפוררות הגוש בשעת השתילה מותר לנטוע עד ראש השנה.

הכשרת קרקע

אין להכשיר את הקרקע בשביעית אפילו עבור עיבודה בשמינית כגון : ליישר את הקרקע, לבנות טראסות חקלאיות חדשות ולמלא אותן בעפר, לזבל, לסקל ולנקות את השטח .

גיזום

גיזום הגורם לגידול - אסור בשביעית, גם קטיף פרחים שיגרום לפריחה נוספת אסור. לפיכך, מומלץ לגזום בשנה השישית באופן מלא את כל הצמחים הזקוקים לגיזום. בוורדים יש לבצע גיזום נמוך (קטיף יורד). גיזום בשמיטה שנועד לנוי בגדר חיה מלאה מותר וכן גיזום שמטרתו מניעת נזק לעץ מותר.

דישון

יש לדשן במיני קומפוסט או בדשנים איטיי תמס לפני השמיטה את העצים, השיחים, המדשאות, הוורדים, הפרחים וצמחי הכיסוי העשבוניים. ניתן להשלים את מנות הדשן החסרות בשמיטה ע"י בדיקות קרקע ועלים. אם בכל זאת צריך לדשן בשמיטה יש לעשות זאת באמצעות מערכת השקיה ממוחשבת.

השקיה

יש להקטין את תדירות ההשקיה לצורך קיום ושמירת המצב הקיים ולכן רצוי להשתמש במערכת השקיה ממוחשבת.

עשביה

יש להקפיד על ניקיון הגינה מעשבים לפני שנת השמיטה, מומלץ להשתמש בריסוס מונע נביטה. כאשר יש נזק לצמחיה או חשש לנחשים במהלך שנת השמיטה מותר לנכש ועדיף בריסוס או דרך מערכת ההשקיה.

טיפול במדשאות

יש לבצע בשנה השישית את כל המלאכות, שניתן לבצען לפני השמיטה כגון: דילול דשא, אוורור, דישון וכו'.

במהלך השמיטה יש לכסח כרגיל ובזנים עמידים יש להאריך את ההפסקות בין הכיסוחים. בדשא צעיר כאשר הכיסוח גורם להצמחה ולהתפשטות הדשא אסור לכסח, אלא אם כן יגרם נזק ארוך טווח.

דילול

בעצי פרי מותר לדלל את הפרחים בשמיטה בכדי למנוע שבירת ענפים מכובד הפרי או נזק ארוך טווח.

עציצים

עציץ בבית המונח על משטח שלא חדיר לשורשים כגון: אריחי ריצוף ומעליו גג מותר לבצע בו את כל הטיפולים הרגילים ואין בגידוליו איסור ספיחין. אין להעביר עציץ מהבית: לחצר, סככה לא מרוצפת ואדן חלון. בכדי להעביר עציץ מבית לבית טוב לעטוף אותו בשקית פלסטיק. מותר לשים פרחים במים אפילו עשויים הניצנים להיפתח.

קניית וגידול פרחים ועציצים בשנת השמיטה

הנחות היסוד:

1. אין קדושת שביעית נוהגת בפרחים שאין להם ריח. וכן בפרחים שיש להם ריח אך אינם "עומדים לריח" ז"א שלא מגדלים או קונים אותם לצורך הריח שלהם.
 2. מאחר ואין קדושת שביעית אין איסור לסחור בפרחים אלו.
 3. אין איסור ספיחין בפרחים.
 4. פרחים שנשתלו לפני השמיטה ולא מתבצעות בהם פעולות האסורות בשמיטה - ניתן לגדל אותם ולסחור בהם.
 5. בנוסף, פרחים, בהיותם צמח סרק, הנשתלים בחממה, עם גוש, ע"י גוי ניתן לגדל אותם ולסחור בהם. (במקרים אלו יש לעשות היתר מכירה רק כשחייבים לעבד את הקרקע בשמיטה).
 6. חלק גדול מגידולי הפרחים הם רב שנתיים בבתי גידול המוגדרים כ'בית'. חלק נוסף הוא רב שנתי אך גדל בשטח פתוח. חלק נוסף נשתל לפני השמיטה ומניב פרחים למשך תקופה מסויימת, בין 60 יום לשנה. חלק נוסף נכלל בסעיף 5 דלעיל. חלק מהפרחים אכן נזרע בשמיטה - ראה פרוט בהמשך.
- מכאן שחלק גדול מגידולי הפרחים מותר גם במכירה וגם בקניה אף ללא היתר מכירה. לגבי פרחים שנשתלו או עובדו באיסור הבעיה בקנייתם היא, שבכך מסייע בידי עוברי עבירה. אשר על כן, גם מי שבדרך כלל אינו סומך על היתר המכירה, יכול לקנות פרחים ממגדל שמכר את הקרקע שלו (בהיתר המכירה), כיון שהמגדל מצדו יש לו על מי לסמוך ואינו עובר עבירה.

א. שיטות גידול בפרחים :

שיטות הגידול העיקריות הן : מצע מנותק בחממה, גידול בקרקע בחממה, גידול בקרקע בבית רשת, גידול בקרקע בשטח פתוח.

מבני החממות ובתי הרשת כולם מכוסים וברובם מוקפים בפלסטיק או רשת. הבסיס להיתר הגידול בחממות ובתי רשת הוא היותם מוגדרים 'בית' ע"פ ההלכה. חממה או מנהרה או בית רשת נחשב הלכתית בית בתנאי שהוא מכוסה בפלסטיק או רשת צל וכן יש לו דפנות בגובה 80 ס"מ. סוג הכסוי יכול להיות פלסטיק או פלריג או רשת צל. על מנת שרשת צל תחשב כיסוי לצורך שמיטה היא צריכה להיות בצפיפות של מעל 50%. יש לשים לב כי הקובע הוא צפיפות הרשת ולא אחוז הצל. בגידול ב'בית' ניתן ביתר קלות לבצע את פעולות האחזקה השוטפת - השקיה, דישון, הדברת מזיקים ומחלות. בנוסף אפשר להקל במלאכות נוספות שאיסורן מדרבנן אם מצטרפת לכך סיבת היתר נוספת, לדוגמה שתילת צמחי סרק בגוש, ע"י גוי בבית מצטרפים בה 4 סיבות להקלה ומסיבה זו מתירים שתילת צמחי סרק בחממות בגוש ע"י גוי.

ב. הפעולות החקלאיות הנפוצות בפרחים :

1. שתילה וזריעה - רוב הפרחים החד שנתיים נזרעים במשתלה במצע מנותק ומוגבה בתוך חממה ואח"כ נשתלים אצל המגדל בחממה, בבית רשת או בשטח פתוח. סוגים מסוימים נזרעים אצל המגדל, הנפוצים שבהם חמניות וכן כל גידולי הבצלים ופקעות כגון סייפנים, שושן, כלנית, נורית ועוד. פרחים נוספים הנזרעים בד"כ הם חריע, ודלפיניום שדה (דורבנית הפרש). שתילה בגוש אסורה רק מדרבנן. שתילת שתילי פרחים בגוש מותרת בחממה ע"י גוי ואף ללא היתר מכירה (מדריך שמיטה לחקלאית, הרבנות הראשית לישראל, מכון התורה והארץ תשנ"ד). שתילה בשטח פתוח מותרת רק לאחר מכירת האדמה לגוי. שתילת פקעות ובצלים בחממה מותרת גם ע"י ישראל רק עם היתר מכירה אך בשטח פתוח רק ע"י גוי. ללא היתר מכירה אין לשתול בצלים ופקעות כלל. (ניתן לשתול בצלים ופקעות רק במצע מנותק בחממה או ע"י יצירת שתילים בגוש ע"י הנבטה מוקדמת במגשים או עציצונים).
2. שתילה במצע מנותק בחממה - הגדרת המצע המנותק לצורך שמיטה שונה מההגדרה המקובלת בקרב החקלאים. ההלכה דורשת גידול במיכלים שנפחם אינו עולה על 70 ליטר ובשעת הדחק 40 סאה (330 ליטר). רוב המצעים המנותקים בגידול פרחים אינם עונים על הדרישה הזו. דרישה נוספת של ההלכה היא שהניתוק צריך לכלול גם את נוף הצמחים מה שמחייב פרישת יריעת פלסטיק גם בשבילים שבין הערוגות.
3. השקיה ודישון - קיימות בכל הגידולים והן פעולות מותרות בשמיטה.
4. הדברת עשביה - הדברת עשביה המזיקה לפרחים מותרת על פי סדר העדיפות הבא - ריסוס במונע נביטה, ריסוס עשביה קיימת, כיסוח עשבים. עקירת עשבים ביד מותרת רק אם נגרם נזק לצמח ומוצו הדרכים הנ"ל ואין דרך אחרת למנוע את הנזק.
5. הדברת מזיקים - קיימת הרבה בעיקר בגידולי חממה וזה מותר בשביעית. הערה : עבודה

עברית כמעט ולא קיימת בענף הפרחים כך שברוב רובם של המקרים מתקיימת ההקפדה לקיום מלאכות ע"י גוי.

סקירת סוגי הפרחים לעניין שמיטה

ענפי קישוט ירוקים הגדלים בבתי רשת - רוסקוס, אספרגוס, פיטוספורוס, ארליה, מרסינה, סהרון, מגינית ועוד, הם גידולי קרקע רב שנתיים מכוסים ברשת צל של מעל 50% צל. כמעט כל הענפים הנמצאים בשוק הם משתילות שקדמו לשמיטה. גידולים אלו נשתלים בד"כ אחת לשלש או עשר שנים. רוב הגידולים הללו אינם מניבים יבול מסחרי בשנת הגידול הראשונה ולכן די נדיר שיהיו בשוק פרחים או ענפי קישוט אחרים מקבוצה זו שנשתלו בשנת השמיטה עצמה. לפיכך הקונה פרחים וענפים רב שנתיים בשנת השמיטה אינו צריך לחשוש שנשתלו בשמיטה. העבודות המתבצעות בשטח הן - השקיה, דישון, הדברת עשבים וקטיפה. במינים אלו אין פעולות גיזום למעט הסרת ענפים חולים, המותרת בשמיטה. הלכך, אף הקונה ממינים אלו בחנות ואינו יודע מה מקור הענפים אין לו לחוש לפחות עד אמצע הקיץ. בכל ענפי הקבוצה הזו, אם כן, ניתן לגדל אותם בשמיטה כהלכה ללא הזדקקות להיתר המכירה.

ענפים הגדלים על גבי הקרקע בשטח פתוח - פרח שעווה, ספארי סנסט, גרווילאה. ועוד. הפעולות החקלאיות בהם הם כמו בקבוצה הקודמת וכן ההתייחסות לשנת השתילה. אלא שאלו אינם גדלים ב'בית'. לגבי פרח שעווה, ספארי סנסט ודומיהם כל הענפים המשווקים עד אמצע הקיץ הם כאלו שלא נעשו בהם פעולות גיזום בשמיטה ולכן גם כאן ניתן לקנות ללא חשש לפחות עד חודש אב בשנת תשע"ה. לגבי גרווילאה העיקרון הוא כנ"ל אך בחודש יוני כבר יהיו ענפים שהם תוצר של גיזום בשמיטה אך גם בקבוצה זו ניתן לגדל אותם בשמיטה כהלכה ללא הזדקקות להיתר המכירה.

גדולי מצע מנותק בחממה - הדוגמאות הנפוצות הן ורדים וגרברות - גידולים רב שנתיים, אך אין הגדרת המצע המנותק החקלאית תואמת את ההגדרה ההלכתית ולכן ברוב המקרים יש להתייחס כמו לגידול בקרקע בחממה. רוב הפרחים הנסחרים בשוק הם משתילות שלפני ראש השנה תשע"ה ובמקרים אלו ניתן לגדל אף ללא היתר מכירה. ניתן למצוא חקלאים המגדלים גרברות בכלי גידול העונים לדרישה ההלכתית של מצע מנותק.

גידול בקרקע בחממה ללא מצע מנותק - ציפורן, גרברה, ליזיאנטוס, אסטר, גיבסנית, חרציות ועוד, נשתלו כולם לפני ראש השנה וגדלים כל השנה ולכן אין בעיה לרכוש אותם כל השנה גם כאשר לא ידוע מקורן. חלק מהמגדלים ישתלו שוב במהלך השמיטה ויצאו לשוק החל מתחילת הקיץ, אך מאחר שמקובל עלינו שמותרת שתילת צמחי סרק בגוש בחממה ע"י גוי אזי אין חשש לשתילות בשמיטה. אלא שלקראת השתילה בד"כ מעבדים את הקרקע וכאן כדאי כבר להפעיל היתר מכירה. שאר הפעולות המתבצעות בחממה הן השקיה ודישון, הדברת עשביה, הדברת מזיקים וסילוק עלווה פגועה. ישנם מספר מגדלי פרחים המגדלים במצע מנותק העונה לדרישות ההלכה. יוצא מן הכלל - חרציות הנשתלות בקיץ, נשתלות על פי רוב בבתי רשת של 30% צל ומצב זה נחשב כמו שטח פתוח ואזי ניתן לגדל רק עם היתר מכירה. אף כאן המגדלים בקיץ תחת כסוי פלסטיק על מנת לא להזדקק להיתר מכירה.

גידולי בצל ופקעת – יש לבצע בדיקה מדוקדקת - כלנית, נורית, שושן וסייפנים נחשבים כזרעים לעניין השתילה ולכן ניתן לרכוש רק פרחים שנשתלו לפני ראש השנה או ממצע מנותק בחממה או מהיתר מכירה.

פרחים בשטח פתוח - חמניות ודלפיניום שדה - שיטת הגידול היא זריעה בשטח פתוח, כולל הכנת השטח לזריעה ע"י חריש (או עיבוד אחר שלעניין שמיטה הוא כמו חריש). מכאן שהחל מחודש טבת יש לברר מה מקור הפרחים.

סיכום

- ❖ יש להיערך בצורה נכונה בנוגע לגידול פרחים לפני הכניסה לשנת השמיטה .
- ❖ בפועל, ישנם סוגים של פרחים, בעיקר רב שנתיים, שניתן לקנותם ללא חשש של איסור.
- ❖ ישנו מספר רב של מגדלים אשר מכרו את שדותיהם ב"היתר מכירה" ואף אצלם ניתן לרכוש פרחים ללא חשש.
- ❖ במספר מקומות יש חנויות פרחים המוכרות פרחים עם הכשר לשמיטה כו"כ ישנם מספר סוחרי פרחים שיש להם הכשר על בסיס היתר מכירה ואף דאגו שכל מגדלי הפרחים המספקים להם סחורה יעשו אף הם היתר מכירה.
- ❖ קניה אצל חנות או בית מסחר לפרחים נמצא לעיתים טופס אישור על היתר מכירה, יש לוודא שהוא כולל גם את כל הספקים ולא רק את בעל העסק.

ביעור שביעית

כל מי שיש בביתו בזמן הביעור יבול הקדוש בקדושת שביעית בכמות העולה על מזון לשלוש סעודות לכל אחד מבני ביתו - עליו לבער את היבול העודף ע"י שיוציאו מביתו ויפקירו בפני ג' אנשים בנוסח הזה: "אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול".

זמני הביעור לפירות וירקות – יש להתעדכן באתר הרבנות הראשית וברבנויות המקומיות .

דיני ביעור מעשרות

1. מצוות ביעור המעשרות נוהגת בערב שביעי של פסח תשפ"א.
2. המצוה כוללת גידולים חקלאיים החייבים בתרומות ומעשרות, שגדלו בארבע השנים האחרונות, והוא הדין להפרשת חלה וחילול נטע רבעי.
3. יש להפריש ולתת: לכהן, ללוי ולעני את כל ההפרשות המחויבות שלא ניתנו בארבע השנים האחרונות. וכן יש להפריש את המעשר השני, לפדות את נטע הרבעי וכן לשרוף את החלה. אפשר לעטוף את החלה ואת התרומה בנייר בתוך שקית ניילון ולהניחם באשפה.
4. מי שנשארו בידו מטבעות ששימשו לפדיון מעשר שני או נטע רבעי – יש לו לחללן על מטבע, ובזה יוצאות המטבעות לחולין. נוסח החילול הוא: "כל מטבעות מעשר שני והרבעי שברשותי, בתוספת חומש – מחוללן על מטבע זו". את המטבע שיש בה כעת קדושת מעות מעשר שני ונטע רבעי – יש להשמיד ע"י זריקה לים, שריפה באש או מחיקת צורתה.
5. אין לקיים את סדר ביעור המעשרות ביום טוב.

6. עבר ולא הפריש תרו"מ או שלא נתן את המתנות לבעליהן הפירות – לא נאסרים, ויש לקיים בהם את מצוות ביעור המעשרות מיד. אולם פירות: מעשר שני ונטע רבעי שעבר עליהם זמן הביעור מבלי שקיימו בהם את המצוות – נאסרים בהנאה ואין להם שוב פדיון. והוא הדין למי ששכח ולא חילל את מעות המעשר שלו, שאסור לו להנות מהם יותר.

7. נשים חייבות במצות ביעור המעשרות, אך לא במצות וידוי.

וידוי מעשרות

מצוות וידוי מעשרות אינה נוהגת בזמן הזה משום שאין אנו מקיימים את מצות ההפרשה והנתינה בשלמות ולפי הראב"ד היא נוהגת רק בבית המקדש. אולם מן הראוי לקרוא את פרשת וידוי המעשרות (דברים כו, יב-טו) ואת המשנה במעשר שני (ה, יג) גם בזמן הזה סמוך לתפילת מנחה ביום השביעי של פסח, זכר למקדש.

ישנם מספר מכוונים מוסמכים למצוות התלויות בארץ דרכם אפשר לבצע את ההפרשה והביעור באופן מעשי ועדכני.

הבהרה :

קניה של תוצרת חקלאית מחקלאי העובר על איסורי שמיטה – אסורה משום איסור ספיחין : וכן משום איסור סחורה שאין לסחור ביבול השביעית, אין לתת דמי שביעית לאדם שלא יאכל אותן בקדושה כיוון שפירות שביעית מתפיסות את דמיהן בקדושה וכן אין לחזק ידי ישראל שמעבד את הקרקע באיסור.

לגבי גידולים חד שנתיים(כגון בירקות) קיים גם איסור ספיחין שאסור לאוכלם כאשר גדלו אף מעצמם על קרקע של יהודי בארץ (אלא אם כן בעל הקרקע עשה אוצר בית דין לירקות שנשתלו בשישית או היתר מכירה). לכן יש לקנות רק פירות וירקות המאושרים ע"י הרבנות הראשית לישראל.

חוות לימודיות בשמיטה - הנחיות מקצועיות

א. התארגנות לקראת השמיטה:

- עישוב – יש לטפל בכל סוגי העשביה בקיץ לפני השמיטה ובמיוחד בעשביה רב שנתית (יבלית, גומא הפקעים, טיון דביק וכו').
- מומלץ לחפות את הקרקע ביריעות ובחומרי חיפוי כגון רסק גזם, על מנת להקטין את הצורך בעישוב בשמיטה. ניתן להשתמש גם במונעי נביטה.
- דישון – מומלץ לדשן בקומפוסט איכותי בסתיו לפני השמיטה ולהצניע את הקומפוסט בקרקע. רצוי להוסיף גם דשן בשחרור אטי בהרכב ארוך טווח ולהצניעו באזור מערכת השורשים בסוף חודש אלול.
- שתילות
- שתילת צמחי תבלין וריח רב שנתיים בגוש (הפטורים מערלה) ניתן לשתול עד כ"ט באלול.
- אם יש חשש להתפוררות הגוש יש לשתול עד ט"ו באלול.
- זריעת ושתילת ירקות, פרחים וגיאופיטים עד כ"ו באלול. יש להשקות השקיית הנבטה מיד.
- דגנים וקטניות יש לזרוע מספר חודשים לפני השמיטה באופן שיגיעו לתחילת הבשלה לפני השמיטה.
- הטמנת גיאופיטים לנוי (נרקיס, כלנית, צבעוני, נורית וכד') – ניתן להטמין בקרקע יבשה לפני השמיטה ולהמתין לנביטה ע"י הגשם. גיאופיטים הקיימים בקרקע מהעונה הקודמת יושקו רק לאחר שיונבטו מהגשם.
- נטיעת עצי פרי בגוש – עד כ"ט באב. אם העץ היה מחובר לקרקע (חור בקוטר 2 ס"מ לפחות) – מותר לנטוע עד כ"ט באלול. מנין שנות הערלה יהיה מהמועד שהונח על הקרקע באם התקיים רצף של חיבור לקרקע.
- נטיעת עצי סרק בגוש – עד כ"ט באלול. אם יש חשש להתפוררות הגוש יש לנטוע עד ט"ו באלול.
- גיזום עצים
- נשירים אמיתיים (כגון מיני מילה ואלון, שקד, אפרסק) – ייגזמו בחורף השנה השישית, תיקוני גיזום יבוצעו לפני השמיטה
- נשירים מותנים (כגון צאלון, אלביצה, סיגלון), עצים תדירי ירק (מיני פיקוס) ועצים מחטניים (אורן, ארז, ברוש) – ייגזמו בסוף הקיץ לאחר שוך החום.
- גיזום שיחים יבוצע באביב ובסתיו לפני השמיטה
- גיזום ורדים יבוצע בחורף השנה השישית.

ב. גידול בחממה במצע מנותק מהקרקע :

- ניתן לגדל בחממה כאשר מתקיימים התנאים הבאים :
- מבנה יציב וקבוע עם דפנות בגובה 0.8 מ' לפחות .
- הגג מחופה בפוליאאתילן או רשת שצפיפות החומר שלה יותר מ-50% (אין די ברשת 50% צל).
- כל הקרקע מחופה ביריעה אטומה למים.
- כלי הגידול יהיו בנפח של כ-60 ליטר. בבתי צמיחה טיפוליים הנועדים לבעלי צרכים מיוחדים ניתן לגדל גם בכלים שנפחם עד 330 ליטר.
- כאשר מתקיימים כל התנאים דלעיל מותר לשתול ולגדל צמחים גם בשנת השמיטה. אין בצמחים אלו קדושת שביעית והם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות (מספק, מעשר עני ומעשר שני) ללא ברכה. ברכתם "בורא פרי האדמה".
- המלצות מקצועיות לגידול בחממה במצע מנותק מהקרקע : יש לבצע שיפוע של כ 3% של הקרקע לצורך ניקוז. היריעה הפרוסה על הקרקע תהיה מחומר חזק ועמיד לשחיקה כגון פלריג

יצוק או פוליאתיילן 0.2 . יש להקפיד על איזורור המבנה בקיץ. חובה לבצע ניקוז של עודפי המים מכלי הגידול ומהמשטח. בקרת השקייה ודישון מקצועית. אופציה למחזור המים והדשן.

ג. גידול בשטח פתוח :

- אסור לזרוע, לשתול ולנטוע בשמיטה.
- אסור לעבד את הקרקע בכל צורה שהיא (עידור, תיחוח, קילטור וכד').
- השקאה מותרת לצורך קיום הצמחים ולא במידה הגורמת לתוספת צימוח.
- גיזום וזמירה שמטרתם הצמחה אסורים. גיזום שמטרתו אינה חקלאית כגון : הסרת מכשול במדרכה, הסרת ענף המסתיר שדה ראייה לרכב, גיזום שמטרתו שמירת צורה קימת של שיחים וגדר חיה - כל אלו מותרים.
- עישוב מותר כאשר העשביה מתחרה באופן משמעותי עם צמחי התרבות – יש לקצוץ את העשביה מעל פני הקרקע או להשתמש בחומרי הדברה בררניים מתאימים.
- לבעלי צרכים פיסיים מיוחדים מותר לנכש עשבים באמצעות קילטור שטחי של הקרקע.
- ניתן בד"כ לוותר על דישון בקרקע שדושנה כראוי לפני השמיטה.
- מותר לכסח דשא מלא (ללא קרחות).

ד. קדושת שביעית:

- ירקות שתחילת גידולם היתה בשנה השישית ונלקטו בשמיטה – קדושים בקדושת שביעית וכן פירות שחנטו בשמיטה (גם כאשר הפירות נקטפו לאחר השמיטה כגון במיני הדר).
- משמעות קדושת שביעית : מצוה לאכול את הפירות (רמב"ן). יש לנהוג בפירות יחס מכבד, אסור להשחיתם או להשליכם לאשפה או לעשות מהם קומפוסט. שאריות ופרי פגום יש להניח בצד עד שיתחיל להירקב מאליו ואח"כ ניתן לפנותו או לעשות ממנו קומפוסט.
- מומלץ לחלק את התוצרת לתלמידים וללמדם כיצד יש להתייחס לפירות.
- אסור לסחור בפירות שביעית.
- בפרחים חסרי ריח אין קדושת שביעית. בפרחים ריחניים ובתבלינים יש לנהוג קדושת שביעית.
- פירות הקדושים בקדושת שביעית פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.

גאן אטלי
מפקח משקים חקלאיים

הרב אסף אזריאל
רב המינהל

ערך וליקט רב המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער
הרב אסף אזריאל מתוך חוברת שמיטה בהוצאת רבנות ראשית לישראל והמשרד לענייני
דתות בעריכת הרב חגי פינחס בר-גיורא .